

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

ΥΠΟ ΚΩΝΣΤ. ΑΜΑΝΤΟΥ

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς εἶναι ἡ σοφωτέρα καὶ πολυμερεστέρα διάνοια τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος καὶ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων διὰ τὰ κριτῇ δικαίως καὶ ἀσκή καὶ περαιτέρω εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν. Ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες πολυμαθεῖς εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀλλ' οὐδεὶς ἄλλος εἰργάσθη μὲ τόσην ἐπιστημονικότητα καὶ σκοπιμότητα καὶ τόσην ἐπίδρασιν.

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἀπὸ χιακὴν οἰκογένειαν, ἣτις ἀνέδειξε πολλοὺς λογίους καὶ καλοὺς ἐμπόρους. Ὁ πάππος τοῦ Ἀντώνιος Κοραῆς ἦτο ἀξιόλογος ἱατροφιλόσοφος τῆς ἐποχῆς, ὅστις εἶχε κάμει γνωριμίας διαπρεπῶν πολιτικῶν εἰς τὴν Γαλίαν καὶ ἀφιέρωσεν εἰς αὐτοὺς πινδαρικὰς ᾠδάς. Ὁ ἐκ μητρὸς πάππος Ἀδαμάντιος Ρύσιος ἦτο ἐπίσης γνωστὸς λόγιος καὶ πλούσιος ἔμπορος καὶ ἠδυνήθη νὰ δώσῃ μεγάλην μόρφωσιν εἰς τὴν κόρην του, τὴν μητέρα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Ὁ θεῖός του Σωφρόνιος Κοραῆς ἔγινε μητροπολίτης Βελιγραδίου καὶ φαίνεται ὅτι ἦτο ἐπίσης ἀξιόλογος ἄνθρωπος. Εἷς ἐξάδελφός του διδάσκαλος, ὁ Κύριλλος, διεκρίθη διὰ τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τοῦ γνωστοῦ λογίου ἀσκητοῦ Νεοφύτου Κausοκαλυβίτου. Ὁ πατὴρ τοῦ Κοραῆ καὶ συγγενεῖς του ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν Πετρίτζη διεκρίθησαν ὡς δημογέροντες φρόνιμοι εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τοῦτο ἔκαμνε τὸν Κοραῆν νὰ ὁμιλῇ μὲ εὐχαρίστησιν περὶ αὐτῶν¹.

Ἀπὸ τοιοῦτον λαμπρὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἰκογενειακὸν περιβάλλον προῆλθεν ὁ Κοραῆς, ὅστις ἐκκληρονόμησε καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ὁμωνύμου πάππου τοῦ Ἀδαμαντίου καὶ ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐνωρὶς νὰ προσέχῃ εἰς τὰ βιβλία. Οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς του δὲν φαίνεται ὅτι ἥσκησαν καμμίαν ἐπίδρασιν εἰς αὐτόν, διότι τοὺς ἀναφέρει ἀορίστως καὶ χωρὶς ὄνομα, ὅταν ἀγωνίζεται νὰ ἐμποδίσῃ τὸ τόσον συνηθισμένον τότε παιδαγωγικὸν μέσον τοῦ ξυλοκοπήματος τῶν μαθητῶν.

Ἀντὶ τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων μνημονεύει καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν καὶ μὲ θερμὴν ἐγγνωμοσύνην τὸν Ὁλλανδὸν ἱερέα τῆς Σμύρνης Βερνάρδον Κεῦνον (*Bernard Keun*), ὁ ὁποῖος ἐδίδαξε λατινικὰ τὸν Κοραῆν καὶ ὑπῆρξε δι' αὐτὸν πολὺτιμος σύμβουλος καὶ εὐεργέτης. Ὁ Κεῦνος παρακολοῦθεῖ τὸν Κοραῆν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, τὸν βοηθεῖ μὲ χρήματα πρὸ πάντων κατὰ τὴν δύσκολον ἐποχὴν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὁ δὲ Κοραῆς γράφει εἰς αὐτόν, ὡς εἰς πατέρα, τὰ εὐχάριστα καὶ δυσάρεστα γεγονότα τοῦ βίου του. Διὰ τὸν Κοραῆν εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός ὅτι μὲ τόσην ἐγγνωμοσύνην ἐδέχθη καὶ ὑπέστη πάντοτε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Κεῦνου². Χωρὶς ἄλλο συνετέλεσεν οὗτος εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Κοραῆ ὡς ἀνωτέρου ἀνθρώπου.

Μαζὶ μὲ τὴν δύψαν τῆς μαθήσεως ἐνωρὶς χαρακτηρίζει τὸν Κοραῆν καὶ ὁ πόθος

τῆς ἐλευθερίας. Τὰ καθημερινὰ βιάσανα τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὴν τότε τυραννίαν, τὰ καθημερινὰ ξυλοκοπήματα ποὺ ἔβλεπε γεννοῦν εἰς τὸν Κοραῖν τὴν συναίσθησιν ὅτι δὲν ἤμπορεῖ νὰ ζήσει εἰς τὴν Σμύρνην. Πρέπει νὰ φύγῃ καὶ ὁ Κοραῖς ἀπὸ τὴν πατρίδα του, ὅπως ἀργότερα θὰ φύγῃ ὁ Ρήγας, ὅπως ἔφυγαν τότε μυριάδες καὶ μυριάδες Ἑλλήνων εἰς τὴν ξένην.

Εὐτυχῶς διὰ τὸν Κοραῖν οἱ Χιοὶ εἶχαν δημιουργήσει ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τὴν Ὑλλανδίαν καὶ οὕτω ἡδυνήθη νὰ σταλῇ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του εἰς ἐμπορικὸν κατὰστημα τοῦ Ἀμστερδαμ. Τὸ ταξίδι αὐτὸ ἔμελλε νὰ καθορίσῃ τὸ μέλλον τοῦ Κοραῖ. Ὡς ἔμπορος ὁ Κοραῖς δὲν ἔμελλε νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἀλλ' ἡ ἐξαιτίας διαμονή του (1772-1778) εἰς τὴν πολιτισμένην Ὑλλανδίαν καὶ ἡ συναναστροφή λογίων καὶ φιλανθρωπῶν Ὑλλανδῶν, εἰς τοὺς ὁποίους τὸν ἐγνώρισεν ὁ Κεῦνος, παρεσκεύασαν τὸν μέλλοντα μεγάλον σοφόν. Μὲ ὅλην τὴν νεανικὴν ὁρμὴν προσπαθεῖ νὰ πληρῶσῃ τὴν δίψαν τῆς μαθήσεώς του. Ὁ συνυπάλληλός του Σταμάτης καταγγέλλων τὸν Κοραῖν εἰς τὸ Κατάστημα Σμύρνης γράφει περὶ αὐτοῦ: «Ἐχει τέσσαρας δασκάλους καὶ μαθαίνει ὀλλανδέζικα, ἐβραϊκά, σπανιώλικά καὶ φραντζέζικα, μαθαίνει γεωμετρίαν καὶ κιθάραν Κάθε Σάββατον βράδυ ἀντὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν πηγαίνει εἰς τὴν Ὑπεραν τώρα ἐπῆρεν ἄνθρωπον νὰ τὸν μάθῃ τὸ σπαθί³». Ἡ Ὑλλανδία λοιπὸν ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Κοραῖν νὰ ἀποκτήσῃ μοναδικὴν γλωσσομάθειαν, ἀφοῦ πλὴν τῶν συνήθων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν ἔμαθε καὶ ἐβραϊκὰ καὶ ὀλλανδικὰ καὶ ἰσπανικά, ἐγνώριζε δὲ ἀπὸ τὴν Σμύρνην χωρὶς ἄλλο καὶ τουρκικά, διότι ἀναφέρει συχνὰ παροιμίας καὶ φράσεις εἰς τὰς ἐπιστολάς του. Ὁ Κοραῖς ἔγινε κάτοχος δέκα γλωσσῶν καὶ ἡ μεγάλη αὐτὴ γλωσσομάθεια ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐρύτητα, τὴν ὁποίαν βλέπομεν ἀργότερα εἰς τὰς γλωσσικάς του μελέτας, τὸν ἐβοήθησε νὰ συγκρίνῃ τὰς γλώσσας καὶ νὰ φθάνῃ οὕτω εἰς ἀσφαλέστερα ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα.

Ἀλλ' ἡ καταγγελία τοῦ ἀγαθοῦ Σταμάτη μᾶς γνωρίζει τὸν Κοραῖν καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως. Εἰς τὴν Ὑλλανδίαν ἔμαθε καὶ μουσικὴν καὶ ἐπομένως ἐννοοῦμεν εὐκόλως τὸν ἐνθουσιασμόν του δι' αὐτήν. Περὶ τῆς Ὑπερας τῶν Παρισίων γράφει: «Ἐνθουμοῦμαι καὶ ποθῶ πολλάκις τὴν Ὑπεραν τῶν Παρισίων . . . ὠραιότερον παρὰ τὴν Ὑπεραν δὲν εἶδα τίποτ' ἄλλο εἰς τὸν κόσμον»⁴. Αὐτὸς ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ Κοραῖ, τὸν ὁποῖον φανταζόμεθα ὡς ξηρὸν καὶ ἄκαρδον ἄνθρωπον, πρέπει νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ἐννοήσωμεν καλύτερα τὴν εὐαισθησίαν τῆς ψυχῆς του.

Ὅπως ὁ Κοραῖς ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς μελέτας, δὲν ἠδύνατο νὰ παρακολουθῇ καὶ τὰς ἐμπορικὰς ἐργασίας καὶ διεφώνησε μὲ τοὺς διευθύνοντας τὸ κεντρικὸν Κατάστημα Σμύρνης καὶ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ Ἀμστερδαμ. Ἐπανήλθεν εἰς τὴν Σμύρνην καὶ ἔμεινε περὶ τοὺς τέσσαρα ἔτη, ἀλλ' ἐπέισθη ὅτι τώρα ἦτο ἀκόμη δυσκολώτερον νὰ ζήσῃ ὑπὸ τὴν τυραννίαν, ἀφοῦ ἐγνώρισε τὴν ἐλευθερίαν καὶ εὐνομίαν τῆς πολιτισμέ-

της Ὀλλανδίας. Παρὰ τὰς ἐπιμόνους προσπάθειάς τῶν γονέων καὶ συγγενῶν ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ μακρὰν καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἄλλο περιβάλλον κατ'ἀλλήλον διὰ τοὺς εὐρύτερους σκοποὺς ποὺ διηνοίγοντο ὁσημέραι σαφέστεροι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του.

Εἰς τὸ *Montpellier*, ὅπου ἦλθε νὰ σπουδάσῃ ἱατρικὴν, δὲν εἶχε πάντοτε τὰ ἀναγκαῖα χρηματικὰ μέσα καὶ δι' αὐτὸ μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τὸ 1782 τὴν Κατήχησιν τοῦ Ρώσσου συγγραφέως καὶ μητροπολίτου Πλάτωνος, ἡ ὁποία δεικνύει πολὺ σαφῶς τὴν μέλλουσαν ἐξέλιξιν τοῦ Κοραΐ. Εἰς τὴν Κατήχησιν τοῦ Πλάτωνος ὁ Κοραΐς ἐπρόσθεσε πλῆθος σημειώσεων, εἰς τὰς ὁποίας καταπολεμεῖ τὴν ἀπαιδευσίαν καὶ ζητεῖ ἔκτοτε τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ὀρθῆς παιδείας, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐργασθῇ καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ καὶ αἱ φιλελεύθεραι καὶ ἀνθρωπιστικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Κοραΐ φαίνονται πολὺ σαφῶς εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς Κατήχσεως καὶ τοῦτο δεικνύει ὅτι πολὺ πρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ διὰ τῆς μελέτης τῆς συγχρόνου Γαλλικῆς καὶ Ἀγγλικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἀντίληψιν ποὺ εἶχε περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν.

Εἰς τὴν Κατήχησίν του ἤδη ὡς ἀληθὲς φιλελεύθερος κατακρίνει τοὺς μισοῦντας τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἀργότερα προσπαθεῖ νὰ τοὺς δικαιολογήσῃ καὶ γράφει: «Ἀφοῦ ἀπεκλείσαμεν ὡς εἴλωτας ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς ἐστερήσαμεν ὅλα τὰ μέσα τοῦ πορισμοῦ τῶν εἰς τὴν ζωὴν ἀναγκαίων τί ἤθελες νὰ κάμωσι; πῶς νὰ ζήσωσι; Μὴν ἔχοντες νὰ μᾶς πολεμήσωσιν ὡς τυράννους, κατέφυγαν εἰς τὴν ἀπάτην καὶ τὸν δόλον»⁵. Μετὰ τὰς ἀντιλήψεις του περὶ τῶν μισουμένων Ἰουδαίων ἀναμένομεν πλέον ὅτι ὁ Κοραΐς θὰ κατακρίνῃ ἀργότερα ὡς ἄτιμον προᾶξιν τὴν διανομὴν τῆς Πολωνίας⁶ καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Μαύρων τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τοὺς «ψυχεμπόρους» Εὐρωπαίους⁷, ὡς τοὺς ὀνομάζει. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἀνακόλουθος ὁ Κοραΐς, ὅταν ἀργότερα κατακρίνῃ καὶ τοὺς Ἑλληνας Φαναριώτας, διότι ἐτρέφοντο, ὅπως λέγει, μὲ τὸ αἷμα τῶν «Βλαχομολδαύων»⁸. Τὸν Τσάρον τὸν ὀνομάζει δεσπότην λουσμένον μὲ τὸ πολωνικὸν αἷμα⁹ καὶ ἡ διανομὴ τῆς Πολωνίας γεννᾷ εἰς τὸν Κοραΐν δυοπιστίαν περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν Ρώσων ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀργότερα καὶ ἐπὶ Καποδίστρια ἀκόμη.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον αἱ ἀνθρωπιστικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Κοραΐ διαμορφωμέναι ἤδη εἰς τὴν Κατήχησιν τοῦ 1782. Ἐκτοτε καταπολεμεῖ τὴν δεισδαιμονίαν, τὴν ὀκνηρίαν τῶν μοναχῶν, τὸ πλῆθος τῶν ἐκκλησιῶν καὶ διατυπώνει τὴν ὀρθὴν γνώμην ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔγκειται εἰς τὴν ἀγάπην καὶ φιланθρωπίαν. Τὰς γνώμας αὐτὰς θὰ τὰς ἐπαναλάβῃ σαφέστερον εἰς τὰς ἐπιστολάς του καὶ εἰς τὰ συγγράμματά του ὁ Κοραΐς, τὰ ὁποῖα τὸν ἀποδεικνύουν καὶ πολυμαθέστατον θεολόγον. Εἶναι εὐνόητον ὅτι αἱ γνώμαί του, ὅσον δικαιόλογημέναι καὶ ἂν ἦσαν, ἐπροκάλεσαν

θύελλαν κατακραυγῆς τῶν ἀντιπάλων του, οἱ ὅποιοι καὶ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος¹⁰ τῶν ἐκκλησιῶν παρίστων τὸν Κοραῖν ὡς ἄθεον, ὡς διαφθορέα, ὡς λαοπλάνον κλπ. καὶ ἐζήτουν τὸν ἀναθεματισμὸν του. Ἡ συκοφαντικὴ αὐτῇ ἐκστρατεία ἐπίκρανε πολὺ τὸν Κοραῖν, ἀλλ' εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι δὲν ἐσταμάτησε τὴν προσπάθειάν του καὶ δὲν ἐτροποποίησε τὴν τακτικὴν του. Ἀὐτὸς ἦτο ἀνόητος ὁ Κοραῖς νὰ ἀναστατώσῃ τὸ ἔθνος του κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μὲ θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ εἶναι ἄξιοι τῆς μεγαλτέρας καταδίκης οἱ μικροὶ ἀντίπαλοί του, οἱ ὅποιοι ἐκόντες ἢ ἄκοντες παρηρμήνευον ἢ ἐσυκοφάντουν τὴν ἡρωϊκὴν προσπάθειαν τοῦ Κοραῖ. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κοραῖ εἶναι ἴσως ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἑκατὸν ἔτη μετ' αὐτὸν δυσκολευόμεθα νὰ λύσωμεν ἐπιστημονικὸν ζήτημα, ὅπως εἶναι τὸ τοῦ ἡμερολογίου. Πόσῃ σημασίαν ὁ Κοραῖς ἀπέδιδεν εἰς τὴν δύναμιν τῆς θρησκείας δεικνύει ἀκριβῶς ὁ τύπος τοῦ ἱερέως Παπατρέχα, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησε κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον εἰς τὰ Προλεγόμενα τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖ νὰ ἀναμορφώσῃ τὸν ταπεινωμένον ἀπὸ τὴν δουλείαν πληθυσμὸν τοῦ χωρίου Βολισσὸς τῆς Χίου. Ὁ Παπατρέχας ἐνθουσιᾷ διὰ τὰ γράμματα, διὰ τὰς ἀρχαιότητας ἀκόμη, διὰ κάθε καλόν.

Ἄν ἡ μόρφωσις, τὴν ὁποίαν συνεπλήρωσεν ὁ Κοραῖς εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, φαίνεται τόσον χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν Κατήχησιν τοῦ 1872, ἀλλ' αἱ σπουδαὶ εἰς τὸ *Montpellier* καὶ αἱ ἰδέαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἔμελλον νὰ δεξύνουν καὶ ἐνισχύσουν ἔτι μᾶλλον τὰς φιλελευθέρους καὶ ἀνθρωπιστικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Κοραῖ.

Αἱ σπουδαὶ τοῦ *Montpellier* ἐπροκάλεσαν τὴν μεγάλην ἐκτίμησιν τῶν Γάλλων Καθηγητῶν τοῦ Κοραῖ, οἱ ὅποιοι τὸν ἐνθαρρύνουν καὶ τὸν βοηθοῦν νὰ ἔλθῃ εἰς τοὺς Παρίσιους τὸ 1788. Ὁ Κοραῖς ἔχει πλέον καθορίσει τοὺς σκοποὺς τοῦ μέλλοντός του. Γνωρίζει ὅτι εἰς τὸ περιβάλλον τῆς Ἀνατολῆς δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐργασθῇ καὶ θὰ ἀντισταθῇ δι' αὐτὸ εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Δημογερόντων τῆς Σμύρνης νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ σχολείου των¹¹. Ἄν ὁ Κοραῖς εἶχε τὴν ματαιοδοξίαν νὰ γίνῃ Διευθυντὴς Σχολῆς εἰς τὴν Σμύρνην, δὲν θὰ κατώρθωνε τίποτε εἰς τὸ ψυχρὸν καὶ σκοτεινὸν τότε περιβάλλον ἐκεῖ. Εὐτυχῶς ὁ ἴδιος ἀναζητεῖ καὶ εὕρισκει τὸ θερμὸν περιβάλλον τὸ χρήσιμον εἰς τοὺς σκοποὺς του. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδύναντο ἀκόμη νὰ ἐκτιμήσουν τὸν Κοραῖν, ὅπως τὸν ἐκτιμοῦν οἱ Γάλλοι καθηγηταὶ του καὶ οἱ λοιποὶ φίλοι του.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Κοραῖς ὑποφέρει πολὺ, πολὺ ἀνάγκάζεται ἀπὸ πενίαν νὰ τρώγῃ ἐλάχιστον μόνον, ὅσον διὰ νὰ ζῇ, καὶ ὑφίσταται δι' αὐτὸ χειροτέρευσιν τῆς υγείας του, ἡ ὁποία τοῦ ἔφευγεν αἱμοπτυσίας, νευρικὰς ταραχὰς καὶ ἀρθρῶν ἐπὶ δεκάδας ἔτων. Οἱ Γάλλοι ὅμως φίλοι, ὁ *Chardon de la Rochette*, ὁ *Clavier*, ὁ *Thurot* καὶ πολλοὶ ἄλλοι τὸν προσέχουν καὶ τὸν περιποιῶνται μὲ συγκινητικὴν στοργήν. Ὁ *Clavier* ἐπῆρε τὸν Κοραῖν δύο φορές εἰς

τὸ κτῆμά του εἰς τὸ *Nozaye* πλησίον τοῦ *Nemours*, διὰ τὰ βοηθήσῃ τὴν στερέωσιν τῆς υγείας του.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἔπειτα ὁ Κοραῆς ἀναγκάζεται νὰ κάμνῃ μεταφράσεις ἱατρικὰς διὰ τὰ ζῆ. Ἐπὶ μίαν περίπου δεκαετίαν ἡσχολεῖτο μὲ τὰς μεταφράσεις αὐτὰς καὶ κατέστησε γνωστὰ εἰς τὴν Γαλλίαν ὀνομαστὰ ἀγγλικά καὶ γερμανικά συγγράμματα, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐστερέωνε τὴν φιλογολογικὴν του μόρφωσιν. Δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι προσέφερεν ὑπηρεσίας καὶ εἰς τὸ γαλλικὸν κοινὸν διὰ μεταφράσεως κλασσικῶν ἱατρικῶν ἔργων εἰς τὴν γαλλικὴν¹².

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Κοραῆς ἔγραφε γράμματα πρὸς τὸν πρωτοψάλτην τῆς Σμύρνης Δημήτριον Λῶτον καὶ τὰ γράμματα αὐτά, τὰ ὅποια μετεφράσθησαν εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπὸ τοῦ μαρκησίου *St. Hilaire*, κατέστησαν πηγὴ πολὺτιμος καὶ ἀμερόληπτος διὰ τὴν Γαλλικὴν Ἱστορίαν. Πολλὰ τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἶναι κλασσικὰ ὑποδείγματα ἀρχαίας ἐλληνικῆς λιτότητος, διανυγείας καὶ χάριτος καὶ καθιστοῦν τὸν Κοραῆν ἓνα τῶν μεγαλυτέρων ἐπιστολογράφων τοῦ Κόσμου.

Αἱ ἱατρικαὶ μελέται τοῦ Κοραῆ τὸν ἔφεραν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλλήνας ἱατροὺς καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὴν ἐλληνικὴν φιλογολογίαν. Αἱ προτροπαὶ τῶν φίλων του τὸν ἔκαμαν νὰ ἐκδώσῃ τὸ 1800 μετὰ ἐργασίαν πολλῶν ἐτῶν τὸ «περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων» σύγγραμμα τοῦ Ἱπποκράτους μὲ γαλλικὴν μετάφρασιν καὶ μακρὰ ὑπομνήματα. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἀπέβη ὀνομαστή, ἐβραβεύθη¹³ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τὸ 1810 καὶ κατέστησεν ἀμέσως τὸν Κοραῆν γνωστὸν ὡς μέγαν φιλόλογον εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὸ ἐξῆς αἱ φιλογολογικαὶ γνῶμαι τοῦ Κοραῆ εἶναι πανταχοῦ σεβασταὶ καὶ ζητοῦνται ἀπὸ διαφόρους μεγάλους φιλόλογους, οἱ ὅποιοι, ὅταν ἔρχονται εἰς Παρισίους, φροντίζουσιν πάντοτε νὰ ἴδουν τὸν Κοραῆν¹⁴.

Ἄλλ' ὁ Κοραῆς θέλει νὰ ἐργασθῇ διὰ τὸ ἔθνος του πρὸ πάντων καὶ παρακολουθεῖ ὅλα τὰ ζητήματα, δὲν ἀσχολεῖται μόνον μὲ φιλογολογικὰς ἐκδόσεις. Τὸ 1798 ἐξεδόθη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου ἡ περιφέρημος «Πατρικὴ Διδασκαλία», ἡ ὅποια ἐκήρυξε τὴν ἐθελοδοουλείαν, κατέκρινε τὰ περὶ ἐλευθερίας διδάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ὡς «ἐνέδραν τοῦ πονηροῦ διαβόλου» καὶ ἐδίδασκε κατὰ παράδοξον σύγχυσιν φρενῶν ὅτι ἡ Ὀθωμανικὴ βασιλεία ἐστάλη ἀπὸ τὸν θεὸν διὰ νὰ σώσῃ τοὺς Χριστιανούς! Εἰς τὰ ἐπικίνδυνα καὶ μωρὰ ταῦτα διδάγματα ἔσπευσε ν' ἀπαντήσῃ ὁ Κοραῆς ἀμέσως διὰ τῆς «Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας» διὰ νὰ ἀντικρούσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐρχομένων κηρυγμάτων τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος. Καὶ ἀργότερα ἐπανειλημμένως θὰ ἀναλάβῃ ἀγῶνα ὁ Κοραῆς κατὰ τοῦ κηρύγματος τῆς ἐθελοδοουλείας ὀρισμένων ὀπισθοδρομικῶν κύκλων, οἱ ὅποιοι ἐφοβοῦντο τάχα ὅτι τὰ νέα ἐξ Εὐρώπης κηρύγματα φέρουν τὴν ἀθεΐαν¹⁵, ἐνῶ ἡ Ὀθωμανικὴ βασιλεία ἐξασφαλίζει τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν! Εἶναι χαρακτηρι-

σικὸν διὰ τὸν Κοραῖν ὅτι, ἐνῶ πολεμούμενος κατὰ χυδαῖον τρόπον ὑπὸ μικρῶν ἀντιπάλων πικραίνεται καὶ παραπονεῖται συχνά, δὲν σταματᾷ εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνει αὐτοὺς δοριμύτερον ἐκάστοτε μέχρι τῶν τελευταίων του ἡμερῶν.

Ὁ Κοραῖς δὲν ἀσχολεῖται μόνον ν' ἀντικρούσῃ τὰ κηρύγματα τῆς ἐθελοδοουλείας, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ κατευθύνῃ καὶ τὴν ἀναγκαίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας πολιτικὴν. Πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους Ρώσους δυσπιστεῖ, ὅπως καὶ πρὸς τοὺς «ὀλιγαρχικούς», ὅπως τοὺς λέγει, Ἄγγλους. Πρὸς τοὺς Γάλλους δημοκρατικούς ἔχει περισσότεραν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ τῶν Γάλλων τὸ 1797 θεωρεῖ ἰσοδύναμον πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Δι' αὐτό, ὅταν ὁ Ναπολέων ἐπῆγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ Κοραῖς ἐδημοσίευσεν ἀγωνύμως τὸ 1801 τὸ «πολεμιστήριοι σάλπισμα», διὰ νὰ προτρέψῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ πολεμήσουν μὲ τὸν Ναπολέοντα κατὰ τῶν Τούρκων. Εὐλόγως ὁ Κοραῖς ἠδύνατο τότε νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ Ναπολέων καὶ ἂν δὲν διαλύσῃ τὴν Τουρκίαν, θὰ συντελέσῃ πάντως εἰς τὴν ταπεινώσιν της καὶ θὰ βοηθήσῃ ἐπομένως τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀναφέρονται τότε καὶ σχέδια περὶ «Γραικογαλλικοῦ» Κράτους¹⁶ καὶ φαίνεται ὅτι ὁ Κοραῖς εἰργάζετο πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν καλῶς τὰς λεπτομερείας τῶν σχεδίων τούτων.

Αἱ ἐλπίδες τοῦ Κοραῖ ὅτι ὁ Ναπολέων θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπραγματοποιήθησαν καὶ δι' αὐτὸ γράφει οὗτος: «Ὁ Ναπολέων ἀντὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς καταπονουμένους τῆς Εὐρώπης λαοὺς ἀπὸ τοὺς δεσπότας τῶν ἐπρόκρινε νὰ γινῇ αὐτὸς δεσποτῶν δεσπότης»¹⁷. Καὶ ἀλλαχοῦ¹⁸: «ὁ δυστυχὴς οὗτος (ὁ Ναπολέων!) μέγας ἄνθρωπος, ἀλλ' ὄχι μέγας ἀνὴρ, εἶχε πολὺ πλεότερα τοῦ Τιμολέοντος μέσα καὶ βοηθήματα νὰ τρέξῃ τὸ στάδιόν του λαμπρῶς· ἀλλὰ τὸν ἔλειπε ὁ θειότατος ἔρως τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας, ἥτις ἐπύρυνε τὴν γενναίαν ψυχὴν τοῦ Τιμολέοντος».

Ἄλλο ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀπασχόλησε τότε τὸν Κοραῖν εἶναι ἡ συγγραφὴ γαλλικοῦ ὑπομνήματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐζήτησε νὰ ἀναιρέσῃ τὰς ἐπικρατούσας τότε εἰς τὴν Εὐρώπην γνώμας περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι κατ' αὐτὰς δὲν ἦσαν ἄξιοι ἐλευθερίας καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἐλευθερωθῶν. Ὁ Κοραῖς ἀνέγνωσε τὸ 1803 τὸ περίφημον ὑπόμνημά του γαλλιστὶ εἰς γαλλικὴν ἐπιστημονικὴν Ἑταιρείαν καὶ ἐξέλεξε μερικὰ χαρακτηριστικὰ γεγονότα, διὰ νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Γάλλους ὅτι αἱ γνώμαι τῶν ξένων περὶ καταπτώσεως τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦσαν ἀληθεῖς. Ἐτόνισεν εἰς τὸ ὑπόμνημά του τὰ παραδείγματα γενναιότητος τῶν Σουλιωτῶν, τὴν ἀκμὴν τοῦ ναυτικοῦ τῶν Ὑδραίων καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προνομιακῆς διοικήσεως τῶν Χίων καὶ κατώρθωσε μὲ τὴν δεξιότητά ποτὸν ἀνέλκε τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα νὰ πείσῃ πολλοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν Ἑλλάδα ὅτι αὕτη δὲν παρήκμασε, ἀλλ' ἔχει ζωτικότητα, ἡ ὁποία ταχέως θὰ οδηγήσῃ πάλιν εἰς ἀκμὴν τοὺς Ἕλληνας¹⁹.

Ἀφ' οὗτου τὸ 1798 ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ κηρύγματος τῆς ἐθελοδοουλείας τῆς «Πατρικῆς Διδασκαλίας», ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἴδῃ καλύτερα τὴν σκοτεινὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀφιερῶσθαι εἰς αὐτὸ ὅλας τὰς δυνάμεις του. Κύριον μέσον πρὸς τοῦτο θεωρεῖ τὴν καλυτέραν ἐκλογὴν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Δις ἐπροτάθη εἰς τὸν Κοραῖν νὰ δεχθῇ θέσιν καθηγητοῦ εἰς τὸ *Collège de France* τὸ 1805 καὶ τὸ 1814 καὶ τὴν θέσιν αὐτὴν ὅπως καὶ τὴν προσφερομένην ἔδραν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἀπέρριψε, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ²⁰. Μόνον ἡ ἀποστολικὴ αὐτοθυσία τοῦ Κοραῖ, ἡ ἔλλειψις οἰασθήποτε ματαιοδοξίας ἢ προσωπικοῦ ὑπολογισμοῦ ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀπόρριψιν τόσων θέσεων ὑπὸ τοῦ πενομένου μεγάλου Ἑλλήνου σοφοῦ.

Αἱ ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ὑπὸ τοῦ Κοραῖ εἶναι μεγάλη ὑπηρεσία εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας. Ὁ Κοραῖς εἰσάγει πρῶτος ἐξ ὅλων τῶν φιλολόγων ξένων καὶ Ἑλλήνων τὴν συγκριτικὴν μέθοδον τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ διδάσκει ὅτι μόνον δι' αὐτῆς δύναται νὰ ἐρμηνευθοῦν καλύτερα ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Πράγματι ἡ μέθοδος ἡ συγκριτικὴ ὁμοῦ μὲ τὴν κριτικὴν δεινότητα καὶ εὐρυμάθειαν τοῦ Κοραῖ ἐβοήθησεν αὐτὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ καλύτερον τόσα δύσκολα καὶ σκοτεινὰ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ ἓνα τῶν μεγαλυτέρων φιλολόγων ὅλων τῶν αἰώνων. Πολλὰ διορθώσεις καὶ ἐρμηνεῖαι τοῦ Κοραῖ ἐπεκυρώθησαν ἔπειτα ὑπὸ τῆς μελέτης τῶν χειρογράφων. Αἱ ἐκδόσεις τοῦ Κοραῖ εἶναι αἱ καλύτεραι μέχρι τότε ἔχουν δὲ μέχρι σήμερον μεγάλην ἀξίαν. Ἀλλ' εἶναι ὁ Κοραῖς καὶ ἐκ τῶν πρώτων γλωσσολόγων, οἱ ὅποιοι μετεχειρίσθησαν τὴν συγκριτικὴν μέθοδον εἰς τὰς γλωσσικὰς μελέτας, ἥτις τὸν κατέστησεν ἓνα ἐκ τῶν μεγαλυτέρων λεξικογράφων²¹. Τὰ περίφημα Ἀτακτα, τὰ ὅποια μὲ τὴν ἀπίστευτον μετριοφροσύνην του ὁ Κοραῖς ὠνόμαζε τὰ «σκουπίδια» τῆς βιβλιοθήκης του, ἔθηκαν τὰς βάσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς νέας Ἑλληνικῆς, τὴν ὁποίαν ἔμελλε βραδύτερον νὰ συμπληρώσῃ ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις.

Ἡ γνῶσις τῆς νέας Ἑλληνικῆς ὠδήγησε τὸν Κοραῖν καὶ εἰς τὴν καλυτέραν ἐκτίμησιν αὐτῆς. Πρὸς τοὺς περιφρονοῦντας καὶ ὀνομάζοντας αὐτὴν βάρβαρον ἀπήντα ὁ Κοραῖς διὰ τῶν ἐξῆς πολυτίμων παρατηρήσεων²²: «Ἡ σημερινὴ λαλουμένη δὲν εἶναι βάρβαρος!... ἀλλὰ... θυγάτηρ καὶ κληρονόμος παλαιᾶς πλουσιωτάτης γλώσσης, τῆς Ἑλληνικῆς». Προσπαθῶν νὰ πείσῃ τοὺς γράφοντας τότε τὴν ἀρχαίαν νὰ γράφουν ἀπλούστερον παρετήρει ἐπίσης ὀρθότατα²³: «γράφομεν ὅχι διὰ τοὺς πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἀποθανόντας προπάτορας, ἀλλὰ διὰ τοὺς σημερινούς ὁμογενεῖς καὶ συγχρόνους ἡμῶν Ἕλληνας». Θέλων νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς περιφρονητὰς τῆς νέας γλώσσης τὴν ἀξίαν αὐτῆς παρετήρει ἐπίσης ὀρθότατα ὅτι «ἀπὸ τὰ σημερινὰ πολι-

τισμένα τῆς Εὐρώπης ἔθνη κανὲν ἴσως δὲν ἐφύλαξε τόσην ὕλην τῆς προγονικῆς του γλώσσης, ὅσην ἐκληρονομήσαμεν κατ' εὐτυχίαν ἡμεῖς ἀπὸ τοὺς παλαιούς οἱ νέοι «Ἕλληνες»²⁴.

Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἀδιάσειστοι ἐπιστημονικαὶ γνῶμαι τοῦ Κοραῆ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατανοηθῶν ἀπὸ ἀντιπάλους, ὅπως ἦτο ὁ Κοδρικᾶς, ὁ Νεόφυτος Δούκας καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβον ἀγῶνα σφοδρότατον κατὰ τοῦ Κοραῆ, ἀνάλογον μὲ τὸν διεξαγόμενον κατ' αὐτοῦ ὑπ' ἄλλων ἀντιπάλων διὰ τὴν προσπάθειαν μορφώσεως τοῦ κλήρου. Μόνον ὁ ἀγαθὸς Δούκας ζητεῖ συγγνώμην ἀπὸ τὸν Κοραῆν μετὰ τὸν θάνατόν του κατὰ τὸν σχολαστικὸν τρόπον ποὺ ἔγραφε²⁵: «ἐμοὶ δὲ παρὰ σοῦ (τοῦ Κοραῆ) εὐχὴ καὶ συγχώρησις, εἴ τι μοι ἐλλειπῶς εἴρηται πρὸς τὸ μέτρον τῆς ἀρετῆς καὶ ἀξίας σου».

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κοραῆ ἂν καὶ διδάσκαλοι δὲν ἔβλεπαν τὴν πρακτικὴν χρησιμότητα τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς γλώσσης διὰ τὰ σχολεῖα, τὴν παιδαγωγικὴν ἀξίαν τῆς νέας γλώσσης. Μέχρι τοῦ Κοραῆ ἔδαπανᾶτο ὅλος σχεδὸν ὁ χρόνος τοῦ σχολείου εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς, διότι ἔπρεπε οἱ μαθηταὶ νὰ μάθουν νὰ γράφουν ἀρχαῖα. Τὸ μοναδικὸν σχεδὸν μάθημα ἦσαν τὰ καλὰ γραμματικὰ λεγόμενα, περὶ τῶν ὁποίων γράφει ὁ Κοραῆς: «εἰξεύρεις τάχα ποῖα εἶναι τῶν κακοδαιμόνων τούτων τὰ καλὰ γραμματικά; Εἶναι τὰ ὁποῖα ἐδιδάσκετο τὸ γένος ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς δουλώσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον καὶ διὰ τὰ ὁποῖα εἰς ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἔζησεν εἰς ἐπονείδιστον βαρβαρότητα· εἶναι τὰ ὁποῖα διὰ νὰ μάθῃ ὁ νιός σου ἔπρεπε νὰ δαπανᾷ τὸ περισσότερον μέρος τῆς νεότητος καὶ νὰ μένῃ τὸν ἐπίλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ἄγνοιαν ὅλων τῶν βιωφελῶν μαθησεων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναστενάζεις εὐρισκόμενος καὶ σύ»²⁶.

Καὶ ἄλλοτε γράφει πάλιν: «πρέπει νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα βιβλία γραμμένα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, ἥγουν τὴν γλῶσσαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν λαλοῦσι καθ' ἡμέραν ἀναμεταξύ των τὰ παιδάρια (=μαθηταὶ) εἰς τὰ σχολεῖα καὶ ἀκούουσι λαλοῦντας εἰς τοὺς οἴκους τοὺς ἰδίους των γονεῖς. Μεγάλῃς γνώσεως χρεῖαν δὲν ἔχει νὰ καταλάβῃ τις ὅτι εὐκολώτερον θέλει μάθῃ τὸ Γραικὸν παιδάριον τὸν συλλαβισμὸν τῆς λέξεως νερὸν παρὰ τῆς λέξεως ὕδωρ»²⁷.

Καταπολεμῶν τὴν λεξιθηρικὴν διδασκαλίαν ἐπιμένει εἰς τὴν γνώμην ὅτι ἡ γνῶσις τῶν λέξεων δὲν ἔχει ἄλλον σκοπὸν παρὰ τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐννοιῶν: «Ὅταν λέγω διδασκάλους, ἐννοῶ τοὺς φρονίμους διδασκάλους. Καὶ φρονίμους ὀνομάζω καὶ νομίζω, ὅσοι εἶναι πληροφορημένοι ὅτι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἡ παρὰδοσις σκοπὸν ἔχει προηγούμενον τὰ πράγματα καὶ δὲν καταγίνεται εἰς τὰς λέξεις πλὴν τόσον μόνον ὅσον συμβάλλουσιν εἰς τὴν κρίσιν τῶν πραγμάτων»²⁸. Ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ: «Καθὼς τὴν σήμερον παραδίδονται εἰς πολλὰ σχολεῖα οἱ συγγραφεῖς, εἶναι

ἀπορίας ἄξιον, ὅτι ἐξέρχονται καμμίαν φορὰν νέοι στολισμένοι μὲ χρηστὰ ἤθη ἀπ' αὐτά»²⁹.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Κοραῆ περὶ ἀπλοποιήσεως τῆς γλώσσης καὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων, περὶ βελτιώσεως τῆς μεθόδου καὶ τῶν παιδαγωγικῶν μέσων τῶν σχολείων ἀποτελεῖ τὸν κυριώτατον ἴσως σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ σχολείου. Τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ εἰς τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ 1805 περὶ παιδείας καὶ διδακτικῶν βιβλίων δύνανται νὰ εἶναι καὶ μέχρι σήμερον πολὺτιμα εἰς τοὺς παιδαγωγούς μας. Ὁ Κοραῆς μὲ τὰς γνώμας του καὶ μὲ τὴν προσωπικὴν του χειραγωγίαν εἰσήγαγεν ἀσυγκρίτως καλότερα διδακτικὰ βιβλία ἀπὸ τὰ πρὸ αὐτοῦ, οὕτως ὥστε νὰ γράψῃ ὁ ἴδιος ἀργότερα ὅτι τὴν γραμματικὴν τοῦ Νεοφύτου Κανσοκαλυβίτου οὐδὲ οἱ μωροὶ πλέον δὲν τὴν ἀναγινώσκουν³⁰.

Ἀλλ' ὁ Κοραῆς παρηκολούθει ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὅλα τὰ σπουδαιότερα σχολεῖα τῆς ἐποχῆς του, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Σμύρνης, τῆς Χίου, τῶν Κυθωνιῶν, ἐνίσχυε τοὺς καλοὺς διδασκάλους, τὸν Κούμαν, τὸν Βάμβαν, τὸν Ψαλίδαν, τὸν Καῖρην κλπ., καὶ κατεπολέμει τοὺς ὀπισθοδρομικοὺς, ὅπως ἦτο ὁ Ἀθανάσιος Πάριος τῆς Χίου. Κατορθώνει νὰ ἐμπνεύσῃ ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς παιδείας εἰς τοὺς πλουσίους τῆς ἐποχῆς Ζωσιμάδας, εἰς τὸν Καπλάνην, τὸν Ριζάρην, τὸν Βαρβάκην, οἱ ὅποιοι διαθέτουν μεγάλα ποσὰ ὑπὲρ τῆς παιδείας. Ὅλοι αὐτοὶ στέλλουν χρήματα εἰς τὸν Κοραῆν, ὅστις ἀγοράζει βιβλία καὶ ὄργανα χημείας καὶ φυσικῆς καὶ στέλλει εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν Χίον διὰ τοῦ Βάμβα κατήρτισε τὸ τελειότερον γυμνασιακὸν πρόγραμμα πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐδιδάσκοντο ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ χημεία καὶ ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ μουσικὴ καὶ ἐγένετο σκέψις νὰ εἰσαχθοῦν καὶ γεωργικὰ μαθήματα. Κατήρτισε πλουσίαν βιβλιοθήκην καὶ τυπογραφεῖον καὶ ἐπέβαλε καὶ τὴν ἀποστολὴν ὑποτρόφων εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς τελειοποίησιν. Ἀκόμη καὶ περὶ δημιουργίας πόρων ἔδωκε λεπτομερεστάτας ὁδηγίας ὁ Κοραῆς³¹.

Πρῶτος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὁ Κοραῆς ἐζήτησε καὶ ἐπληροφορήθη περὶ τῆς μεθόδου τοῦ Πεσταλότζη, ἡ ὁποία ἤρρεσεν εἰς αὐτὸν ἰδιαίτερως, διότι, ὡς γράφει, ἐπρόσεχε πολὺν καὶ τὸ μάθημα τῶν μαθηματικῶν, τὸ ὁποῖον ἐθεώρει πολὺτιμον διὰ τοὺς μαθητάς ὁ Κοραῆς³². Ζητεῖ λοιπὸν νὰ σταλοῦν ὑπότροφοι διὰ νὰ γνωρίσουν τὸ νέον παιδαγωγικὸν σύστημα. «Ἐπειτα, γράφει, ἡ συνήθης ἡμῶν μέθοδος τῆς παραδόσεως καὶ τῶν λεγομένων κοινῶν γραμμάτων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ ἀπλῶς ἡ παιδαγωγία εἶναι τόσον διεστραμμένη, ὥστε χειροτέραν αὐτῆς νὰ δεχθῶμεν κίνδυνον κανένα δὲν διατρέχομεν. Ἀπὸ τὸν νεωτερισμὸν τοῦ Πεσταλότζη, ἐὰν ἄλλο δὲν κερδίσωσιν οἱ διδάσκαλοι, θέλουσι καὶ μάθῃ νὰ προσφέρωνται μὲ πατρικὴν ἡμερότητα πρὸς τὰ παιδία, καὶ νὰ ἐξορίσωσιν ἀπὸ τὰ σχολεῖα τὴν σκυθικὴν ἀγριότητα καὶ βίαν, εἰς τὴν ὁποίαν πολλὰ δυστυχεστάτα ἀνθρωπάκια χρεωστοῦν καὶ τὴν ἀπαιδευσίαν καὶ τὰ δουλοπρεπῆ των φρονήματα»³³.

Καὶ μὲ τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸν σκοπὸν τῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ καὶ δι' αὐτὸ ἐκλέγει τοὺς καταλληλοτέρους πρὸς τοῦτο συγγραφεῖς καὶ προτάσσει πάντοτε προλεγόμενα ἢ διαλόγους ποὺ ἀναφέρονται εἰς διάφορα ζητήματα ἀπασχολοῦντα τότε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ *Αυκούργου* κατὰ *Λεωκράτους* ἐν τῶν διαλεγομένων προσώπων βλέπει κατ' ὄναρ τὸν *Μάρκον Βότσαρη*ν, ὅστις εἰς τὸν Ἔθνην συναντᾶται μὲ τὸν *Μάρκον Αὐρηλίον*, μὲ τὸν *Βάσιγκτον* καὶ τὸν *Φραγκλῖνον*, τὸν *Σωκράτη* καὶ τὸν *Lafayette* καὶ συζητοῦν περὶ τῶν διαφόρων ζητημάτων τῆς Ἑλλάδος³⁴.

Ὁ *Κοραῖς* ἂν καὶ εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ἡ Ἐπανάστασις ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀργότερα³⁵, ἐν τούτοις δὲν ἀμφέβαλε ποτὲ περὶ τῆς ἐπιτυχίας της καὶ δι' αὐτὸ ἤρchiεν ἀπὸ τοῦ 1822 νὰ συζητῇ εἰς τὰ προλεγόμενα τῶν Πολιτικῶν καὶ Ἠθικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς νομοθεσίας τῆς χώρας. Ὁ *Κοραῖς* εἶναι δημοκρατικός, δὲν θέλει οὔτε τὸν *Σωκράτη*, οὔτε τὸν *Μάρκον Αὐρηλίον* βασιλέα: «βασιλεῖς βέβαια δὲν θέλει πλέον λάβειν ἡ Ἑλλάς, ὅτι οὐδὲ συμφέρει εἰς αὐτὴν νὰ βασιλεύεται οὐδὲ ἀπὸ ὁμοίων τοῦ αἰοιδίμου *Μάρκον Αὐρηλίου* βασιλέα»³⁶. Θεωρεῖ ὡς τὸ τελειότερον τότε πολίτευμα τὸ δημοκρατικὸν τῆς Ἀμερικῆς καὶ γράφει σχετικῶς: «ἡ ἐκλογὴ ἄλλου εἵδους πολιτείας παρὰ τὴν ἀγγλοαμερικανικὴν πολιτείαν εἶναι ἐκλογὴ βαλανιδίων μετὰ τὴν εὐρεσιν τοῦ ἄρτου»³⁷. Ὅλοι του οἱ ἀγῶνες ἀποβλέπουν πῶς νὰ ἐπικρατήσῃ εὐνομία καὶ δικαιοσύνη εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα. Ἦδη τὸ 1792 ἔγραφεν εἰς τὸν *Πρωτοψάλτην* μετὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας δεκάτου ἔκτου: «ἔγω ὁ ἴδιος ὅστις δὲν ἀγάπησα ποτὲ βασιλεῖς (καθὼς οὔτε οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι) ἐλυπήθην τὸν *Λουδοβίκον* ἐκ καρδίας καὶ τὸν ἐθαύμασα εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν διὰ τὴν γενναιότητα, τὴν ὁποίαν ἔδειξεν εἰς τὴν τρομερὰν ἡμέραν τῆς 20 Ἀπριλίου 1792. Εἴμαι ἐρωτομανὴς τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἀγαπῶ φίλε μου, καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ἐλευθερία χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καθαρὰ ληστεία»³⁸. Καὶ ἀργότερα ἐπανέρχεται κατὰ διαφόρους τρόπους εἰς τὸ ζήτημα τῆς δικαιοσύνης, τὸ ὁποῖον τὸν ἀπασχολεῖ τόσο πολὺ. «Μία εἶναι, κατὰ τὸν *Κοραῖν*, ἡ μήτηρ καὶ πηγὴ τῶν κακιῶν, ἡ ἀδικία, ὡς μία τῶν ἀρετῶν ὅλων ἡ δικαιοσύνη»³⁹. Εἰς τὰ σχολεῖα θέλει ὁ *Κοραῖς* ὅπως γράφει: «ἓνα οἰκίσκον μὲ μίαν εἰκόνα μόνον τοῦ Ἀριστείδου· τίς ἀπὸ τοὺς νέους μας βλέπων τοῦ δικαίου Ἀριστείδου τὸ ἄγαλμα δὲν θέλει ἐναγκαλισθεῖν ὡς προγονικὴν ἀρετὴν τὴν δικαιοσύνην καὶ ἀποστραφεῖν τὴν ἀδικίαν ὡς βαρβάρων καὶ σολοίκων ἐθνῶν χαρακτηριστῆρα;»⁴⁰ Μόνον ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εὐνομία δύναται νὰ δημιουργήσῃ καλοὺς πολίτας: «ὅταν βλέπῃς κακοὺς πολίτας, μὴν ἀμφιβάλλῃς ὅτι κυβερνῶνται ἀπὸ νόμους ἀδίκους· ὅπου βλέπεις νόμους ἀδίκους, μὴ διστάζῃς ὅτι οἱ πολῖται, ἂν δὲν ἐφθάρησαν, δὲν θέλουν ἀργῆσαι νὰ μιμηθῶσι τὴν ἀδικίαν τῶν νόμων»⁴¹.

Μετὰ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς τοῦ *Κοραῖ* περὶ δικαιοσύνης καὶ φιλελευθέρου δημο-

κρατικοῦ πολιτεύματος εὐκόλον εἶναι νὰ ἐννοήσωμεν πῶς συνεκρούσθη μὲ τὸν Καποδίστριαν. Ὁ Κοραῆς ἐξετίμα πολὺ τὸν Καποδίστριαν καὶ ὠνόμασέ ποτε αὐτὸν καὶ «καύχημα τῆς Ἑλλάδος»⁴². Πάντοτε ὅμως ὑπώπτενε τοὺς Ρώσσους, τοὺς Κοζάκους, ὅπως λέγει, καὶ δι' αὐτό, ὅταν ὁ Καποδίστριας ἐκλήθη ὡς κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, ὁ Κοραῆς εἰς ἓνα διάλογόν του παριστᾷ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀρχαίου Τιμολέοντος νὰ συνιστᾷ εἰς τὸν Καποδίστριαν πῶς νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ζητεῖ νὰ ὑποβάλῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἰδέαν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ Τιμολέων⁴³. Ὅταν ἀργότερα οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καποδίστρια ἔγραφον κατ' αὐτοῦ εἰς τὸν Κοραῆν, δὲν ἐδίστασεν οὗτος νὰ δημοσιεύσῃ κατὰ τοῦ παλαιοῦ του φίλου τὸν διάλογον ὑπὸ τὸν τίτλον: «τί συμφέρει εἰς τὴν ἐλευθερουμένην ἀπὸ Τούρκους Ἑλλάδα νὰ πράξῃ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις διὰ νὰ μὴ δουλωθῇ εἰς Χριστιανὸς Τουρκίζοντας» (1830). Ἐπειδὴ ὁ διάλογος οὗτος ἐδημεύθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Κοραῆς συνέγραψε καὶ δεύτερον, ὅστις ἐδημοσιεύθη μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Κοραῆς παρεσύρθη ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τῶν ἀντιπάλων τοῦ Καποδίστρια καὶ ἐφάνη ὑπερβολικὸς, ἀλλ' ἐπίσης εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι προέβη εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν διαλόγων του, διότι εἰλικρινῶς ἐπίστευσεν ὅτι ὁ Καποδίστριας ἔγινε τύραννος.

Ἡ κυρία ἐργασία τοῦ Κοραῆ, χάριν τῆς ὁποίας ἀπέρριψε τόσας θέσεις, εἶναι ἡ ἔκδοσις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλε καὶ ἠλπιζε νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οἱ ἀείμνηστοι ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι καὶ ἔπειτα (1819) οἱ Χῖοι⁴⁴ ἠνέκλυναν διὰ χρηματικῶν μέσων τὰς ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ. Ἡ αὕτη ἐργασία, ἡ ὁποία εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχε τόσῃν ἐπίδρασιν ἀλλὰ καὶ τόσῃν ἀντίδρασιν εἰς τὰ γλωσσικὰ σημεῖα, κατέστησεν εἰς τὴν Εὐρώπῃν ὀνομαστὸν τὸν Κοραῆν καὶ ἓνα τῶν μεγαλυτέρων φιλολόγων τοῦ Κόσμου. Οὐδεὶς Ἕλλην οὔτε πρὸ τοῦ Κοραῆ οὔτε μετ' αὐτὸν ἀπέκτησε τόσον κῦρος καὶ τόσῃν φήμῃν ἐν Εὐρώπῃ.

Τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ ἀπέβη δι' αὐτὸ χρησιμώτατον κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Ὁ Κοραῆς παρακολοῦθεῖ ὅλα τὰ γεγονότα καὶ συμπιάσχει ἢ χαίρει ἢ ἐνεργεῖ, ὅπως ἡμπορεῖ περὶ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἐξῆς παράδειγμα εἶναι χαρακτηριστικόν. Ὁ Βαρβάκης γνωρίζων τὴν πενίαν τοῦ Κοραῆ προσέφερεν εἰς αὐτὸν δις χρήματα χάριν τῶν ἐκδόσεών του. Ὁ Κοραῆς τὰ ἀπέρριψε ὅπως ἔκαμνε συνήθως. Ὅταν ὅμως ἔγινεν ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου τὸ 1822 καὶ χιλιάδες Χίων αἰχμαλώτων ἐσκορπίσθησαν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὁ Κοραῆς ὑπενθύμισεν εἰς τὸν Βαρβάκην τὴν πρόθεσίν του περὶ τῶν δύο δωρεῶν καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ χρησιμοποίησιν τῶρα τὰ χρήματα ἐκεῖνα πρὸς ἀπολύτρωσιν αἰχμαλώτων⁴⁵.

Ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τόσους ἀγωνιστὰς καὶ πολιτικοὺς τῆς Ἐπανάστασεως δεικνύει πόσον παρηκολούθει τὰ πράγματα καὶ πόσον προσεῖχον εἰς αὐτὸν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι. Οὔτω π.χ. ὁ Α. Μανροκορδάτος γράφει πρὸς τὸν Κοραῆν⁴⁶: «σιμὰ τῶν πολλῶν

σου ἀσχολιῶν πρόσθετες καὶ ταύτην, τὸ νὰ γράφῃς ἅποτε πρὸς τὴν Διοίκησιν ἐδῶ ὁδηγῶν καὶ συμβουλευὼν αὐτὴν εἰς ὅσα τὴν διαφεύγουσιν, ἔσο δὲ βέβαιος ὅτι θέλει ἀποδέχεσθαι ἀσμένως τὰς σοφὰς συμβουλὰς σου».

Πόσῃν ἐπίδρασιν ἤσκει εἰς τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἄνδρας τῆς Ἐπαστάσεως ὁ Κοραῆς, δεικνύει ἡ ἀπόφασις τῆς ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικῆς συνελεύσεως τοῦ 1827 νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν Κοραῆν: «Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος συνηγμένον εἰς Γ' ἔθνηκὴν συνέλευσιν διὰ τὰ μεγάλα του συμφέροντα, σὲ προσφέρει τὸ σέβας καὶ τὴν ἐκ μέσης καρδίας ἀγάπην του. Ἀλγεῖ αἰσθανόμενον ὅτι δὲν ἔμπορεῖ νὰ κατασπασθῇ τὴν ἱεράν σου κορυφήν, καταφιλεῖ ὅμως τὰ χρυσᾶ σου λόγια, τὰ σοφὰ σου παραγγέλματα, συνομιλεῖ μὲ τὰ βιβλία σου καὶ φωτίζει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν του εὐχόμενον νὰ μὴ παύσῃς νὰ κοινοποιῇς τ' ἀγαθὰ σου φρονήματα εἰς τοὺς συμπολίτας σου»⁴⁷. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπῃν τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ ἠϋξήσε τὸν φιλελληνισμόν, τὸν ὁποῖον ἐπροκάλεσεν ἡ γενναιότης καὶ ἡ ἐθελοθυσία τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821. Ὁ Κοραῆς ἐπεξήτει κάθε εὐκαιρίαν νὰ γράφῃ πρὸς ἰσχυροὺς πολιτικούς καὶ σοφοὺς καὶ τὰ γράμματά του εὐρίσκουν πάντοτε ἀπήχησιν. Ἀκόμῃ καὶ πρὸς τὴν δημοκρατίαν τῆς Χαϊτῆς ἔγραψεν ὁ Κοραῆς καὶ ἐζήτη βοήθειαν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἐν Παρισίοις φιλελληνικὸν Κομιτᾶτον, ἴσως δὲ καὶ τὸ τοῦ Ἀμστερδαμ, ιδρύθησαν δι' ἐνεργειῶν τοῦ Κοραῆ. Πολλοὶ φιελλήνες στέλλουν δι' αὐτοῦ χρήματα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ τὰ καταθέτουν δι' αὐτοῦ εἰς τὸ φιλελληνικὸν Κομιτᾶτον τῶν Παρισίων⁴⁸.

Τὸ 1826 γράφει ὅτι τοῦ ἔστειλαν καθηγηταὶ ἀπὸ τὴν Βρεσλαυίαν 20.000 φρ. διὰ τὸ φιλελληνικὸν Κομιτᾶτον καὶ θὰ στείλουν καὶ ἄλλα προσεχῶς⁴⁹. Οἱ μεγάλοι Ἀμερικανοὶ φιελλήνες *Everett* καὶ *Jefferson* μὲ τὸν Κοραῆν ἀλληλογραφοῦν καὶ μὲ αὐτὸν συνεννοοῦνται περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων⁵⁰. Ὁ Κοραῆς γράφει περὶ τῶν Ἀμερικανῶν: «Ἄν εἶχαν σήμερον δεκαπέντε ἢ εἴκοσι πολεμικὰ οἱ Ἀγγλοαμερικανοὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, νομίζεις ὅτι ἤθελαν ὑποφέρειν νὰ κολοβωθῇ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία;»⁵¹ Ὅταν μελετηθῇ καλύτερον τὸ ἔργον τῶν φιελλήνων, θὰ ἴδωμεν ἴσως μὲ ἐκπληξιν πόσον συνετέλεσεν εἰς αὐτὸ καὶ ὁ Κοραῆς.

Ὅταν ἀναγνώσκῃ κανεὶς τὴν αὐτοβιογραφίαν τοῦ Κοραῆ, ἔνα ἀπὸ τὰ κλασσικὰ ἔργα ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ὅχι μόνον τῆς νεοελληνικῆς, δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ τεράστιον ἔργον τοῦ μετριόφρονος ἀνδρός. Εἶχεν οὗτος τόσους πολλοὺς καὶ εὐρεῖς σκοποὺς καὶ πόθους περὶ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε δὲν ἔμενε ποτὲ εὐχαριστήμενος μὲ ὅ,τι εἶχε κατορθώσει. Πάντοτε βλέπετ' ἐκείνην ὑπολείπεται καὶ δὲν ἤμπορεῖ νὰ καυχῇθῇ, ἔχει ἀληθινὴν μετριοφροσύνην. Καὶ ὅταν ὁμιλῇ συχνὰ περὶ τῆς ἀσθενείας του καὶ τῶν ἀγρυπνιῶν του στενοχωρεῖται κυρίως, διότι μὲ αὐτὰς δυσκολεύεται νὰ ἐκπληρώσῃ τοὺς μεγάλους σκοποὺς, ποὺ ἔταξεν εἰς ἑαυτόν.

Βεβαίως ὁ Κοραῆς ἔκαμε καὶ λάθη, φιλολογικὰ καὶ ἄλλα. Ὁ ἴδιος τὸ ὁμολογεῖ⁵² κατὰ θαυμάσιον τρόπον. «Οὐτ' ὁ Κοραῆς, γράφει, ἔφθασεν εἰς τόσῃν ἀναισθησίᾳ, ὥστε νὰ φαντασθῇ ἑαυτὸν ἀναμάρτητον, οὔτε οἱ φίλοι του εἰς τόσῃν ἀκρισίᾳ, ὥστε νὰ ἐπαινώσι καὶ τὰ ἁμαρτήματά του ὡς κατορθώματα». Χωρὶς λοιπὸν νὰ ἀκολουθήσωμεν δουλικῶς τὸν Κοραῆν καὶ εἰς τὰ σφάλματά του, δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν παρ' αὐτοῦ εἰς πολλὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὸν Κοραῆν δὲν ἐλύσαμεν ὀριστικῶς. Οὐδείς ἄλλος Ἑλλήν σοφὸς ἀπὸ πολλῶν αἰώνων εἰργάσθη μὲ τόσῃν σκοπιμότητι καὶ ἀποτελεσματικότητι ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἑλλάδος.

Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐκ τῶν ὁποίων μερικαὶ ὅπως ἡ τοῦ Ἱπποκράτους, ἡ τοῦ Στράβωνος κλπ. εἶναι σήμερον ἀκόμη ἀπαραίτητοι, δὲν κατέστησαν μόνον τὸν Κοραῆν μέγαν φιλόλογον εἰς τὸν διεθνή κόσμον, ἀλλ' ὠφέλησαν τὸ ὄνομα καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἑλλάδος εἰς δυσκολωτάτην στιγμήν τῆς ἱστορίας. Ὁ Κοραῆς μὲ τὸν Σωκρατικὸν βίον του καὶ τὸν μέγαν ἐπιστημονικὸν νοῦν του ἐδείκνυε καὶ εἰς τοὺς ξένους καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας τι ἠμπορεῖ νὰ κατορθώσῃ ἡ νέα Ἑλλάς, ὅταν ἐλευθερωθῇ καὶ ἀκολουθήσῃ τὰ μεγάλα παραδείγματα τῶν προγόνων, καθ' ὃν τρόπον μὲ τὰ περίφημα προλεγόμενά του ἐδείκνυνε ὁ μέγας οὗτος σοφός. Πόσον οἱ ξένοι ἐνωρίτατα ἐξετίμησαν τὴν ἐπιστήμην τοῦ Κοραῆ δεικνύει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ναπολέων ἀνέθηκε τὸ 1805 εἰς τὸν Κοραῆν καὶ δύο Γάλλους σοφοὺς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Στράβωνος, ἡ ὁποία ἀπέφερεν εἰς τὸν Κοραῆν καὶ ἐτησίαν τινα σύνταξιν μέχρι τῶν τελευταίων του ἔτῶν. Διὰ τὴν ἀγάπην τῶν Γάλλων φίλων του καὶ τὴν ὑποστήριξιν, τὴν ὁποίαν εὔρεν ὁ Κοραῆς εἰς τὴν Γαλλίαν δικαίως ὠνόμασεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ τάφου του «Ἰσα τῇ Ἑλλάδι πεφιλημένην».

Ἀλλ' αἱ φιλολογικαὶ καὶ λοιπαὶ ἐργασίαι τοῦ Κοραῆ δὲν ἔχουν ἀξίαν μόνον διότι εἶναι χαρακτηριστικαὶ διὰ τὴν κριτικὴν δεινότητα, διὰ τὴν εὐρύτητα τῆς ἀντιλήψεως, ἡ ὁποία περιλαμβάνει πρῶτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης ὅλας τὰς ἐποχὰς εἰς μίαν ἐνότητα, καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν νεωτέραν. Δὲν θαυμάζομεν τὸν Κοραῆν μόνον, διότι ἦτο μέγας φιλόλογος καὶ λεξικογράφος καὶ ἱστορικός καὶ θεολόγος καὶ πολιτειολόγος καὶ ἱατρός. Τὸν θαυμάζομεν περισσότερον ὡς ἄνθρωπον καὶ ὡς Ἕλληνα. Ἀγωνιζόμενος καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν πρὸς τὸν θάνατον καὶ πρὸς τὴν πενίαν διετήρησε πάντοτε τὴν ἀνθρωπίνην καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ὑπερηφάνειαν εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον, καὶ ὑπερήρησε μὲ ἀλτρουϊσμὸν ἀνώτερον ὅλους ὅσοι ἐζήτησαν τὰς ὑπηρεσίας του, Ἕλληνες ἢ ξένοι, ὅπως δεικνύει ἡ ἐπιστολογραφία του μὲ τὸν τεράστιον ὄγκον της. Ἐδίδαξε δωρεάν⁵³, ἰάτρυνε δωρεάν, ἐκοπίασε ὑπὲρ ἀτόμων φίλων του ἢ ἀγνώστων δωρεάν, ἐνῶ ἡ ἀπειλή τῆς πείνης συχνὰ τὸν ἐπλησίασε. Ἐκήρυξε τὰ δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας ὅλων τῶν λαῶν ὡς μέγας ἀνθρωπι-

σῆς καὶ φιλελεύθερος, ἀλλ' ἀφιέρωσεν ὅλας τὰς δυνάμεις του μέχρι τῆς τελευταίας του προῆς εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ μόρφωσιν τῆς πατρίδος του, ἡ ὁποία ἐνῶ προσέφερεν εἰς τὸν κόσμον μεγαλύτερας ἀπὸ κάθε ἄλλην ὑπηρεσίας, ἐδεινοπάθει περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὅσον πλησιέστερα ὁ Κοραῆς ἔρχεται πρὸς τὸν θάνατον, τόσον ἐργάζεται περισσότερον καὶ δημοσιεύει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του περισσότερα ἔργα του. Σπεύδει νὰ συμπληρώσῃ τὴν διακονίαν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν ὁποίαν προσέφερεν ἑαυτὸν ὁλοκαύτωμα. Εἰς ἐπιστολὴν του γράφει ὁ Κοραῆς τὸ 1827: «Δὲν με λυπεῖ, πιστεύσατέ με, φίλοι, ἡ ἀναγκρὺς, ὅσον μὲ θλίβει τοῦ σκοποῦ μου ἢ ἀποτυχία. Ὁ σκοπός μου ἦτο νὰ μὴ παύσω νὰ ἐκδίδω ἕως τελευταίας μου ἀναπνοῆς· καὶ τὰ λοίσθια πνέων ἐπεθύμουν καὶ ἡλιζα νὰ διορθῶνω τυπογραφικὰ δοκίμια, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ ψυχομαχῶν ἄνθρωπος»⁵⁴.

Ὁ Κοραῆς δὲν εἶναι μόνον ὁ μεγαλύτερος σοφὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὁ νέος Πλούταρχος αὐτῆς, εἶναι ἐθνομάρτυς καὶ ἄνθρωπος τέλειος κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Θὰ ἔχουν πάντοτε νὰ διδαχθοῦν παρ' αὐτοῦ πολλὰ οἱ νέοι Ἕλληνες, ὅπως ἔχουν νὰ διδαχθοῦν παρὰ τῶν ἀρχαίων προγόνων, τῶν ὁποίων ὁ Κοραῆς ὑπῆρξεν ὁ καλύτερος ἐρμηνευτής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Κατωτέρω σημειῶνω πόθεν παρέλαβον τὰς ἀναφερομένας ἀνωτέρω γνώμας τοῦ Κοραῆ. Τὴν σχετικὴν πρὸς τὸν Κοραῆν βιβλιογραφίαν θὰ εὑρῇ ὁ βουλόμενος εἰς ἄρθρον περὶ Κοραῆ δημοσιευόμενον ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ περιοδικὸν Ἑλληνικά, 6.

¹ Ἐπιστολαὶ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, ἔκδ. Ν. Δαμαλᾶ 1 (1885) σ. 56. Αὐτοβιογραφία Κοραῆ παρὰ Ι. ΡΩΤΑ, Ἀπάνθισμα δεύτερον ἐπιστολῶν Ἀδαμαντίου Κοραῆ, σ. 3.

² Πλὴν ἄλλων γράφει περὶ τοῦ Κεῖνον: «Ὅταν τὸν Δόμινον δὲν γράφω, κανένας εἰς τὸν κόσμον δὲν δύναται νὰ παραπονεθῇ, διότι κανένα εἰς τὸν κόσμον δὲν δύναμαι νὰ ἀγαπήσω περισσότερον αὐτοῦ» (ΑΔ. ΚΟΡΑΗ, Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Σμύρνης πρωτογράφην, 1838 σ. 98).

³ Θ. ΒΕΝΕΤΖΑΝΟΥ, Ὁ Κοραῆς ὡς ἔμπορος. Παναθήναια, 23, 1912, σ. 228.

⁴ Πβ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, Πολιτικά, ἔκδ. Κοραῆ σ. ρισ' — ΟΜΗΡΟΥ, Ἰλιάδος ραψωδία Β' σ. ια' — Περὶ τῆς Ὀπερας βλ. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, Πολιτικά, σ. 111.

⁵ ΟΜΗΡΟΥ, Ἰλιάδος ραψωδία Δ' (1820) σ. λη'. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, Πολιτικά, σ. 167.

⁶ Lettres inédites de Coray à Chardon de la Rochette σ. 90: «L'infâme partage de la Pologne».

⁷ Συνέκδημος Ἱερατικός, 1831, σ. 393.

⁸ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Δαμαλᾶ, 3, 538.

⁹ Αὐτόθι, 3, 540.

¹⁰ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Δαμαλᾶ 2, 322: «Δὲν ἤθελεν ἴσως εἰσθαι ἀσύμφορον γράφων πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους ἢ τοὺς ἐν Χίφ νὰ τοὺς δώσῃς ... συμβουλήν ... ὅτι εἶναι ἐντροπὴ των ν' ἀφῆναι αὐτοὶ νὰ στηλιτεύεται ἐπ' ἄμβωνος ὁμογενῆς εὐδοκίμων ὅπωςδήποτε καὶ ἐπαινούμενος ἀπὸ τοὺς

ἀλλογενεῖς καὶ πρὸς τούτοις εὐρισκόμενος εἰς δούλευσιν (=ἐπηρεσίαν) τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας». Αὐτόθι, 2, 372, λέγεται ὅτι οἱ Χῖοι ἐσταμάτησαν τὰς κατὰ τοῦ Κοραῆ ὁμιλίας τῶν ἀντιπάλων του (τὰς ὁποίας πιθανῶς ὠργάνωσεν ὁ Ἀθανάσιος Πάριος) ἀναφέρεται δὲ καὶ κάποιος Παπαγιακουμῆς ὡς στηλιτευτὴς αὐτοῦ. Καὶ ὁ Κοραῆς προσθέτει : «ἀπὸ τὸν Δημοσθένην εἰς τὸν Παπαγιακουμῆν. Ταῦτα εἶναι «ἀφ' ἑπὼν ἐπ' ὄνους».

¹¹ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Λαμαλά, 1, 422 : «εἰς τὰς 18 Νοεμβρίου (1803) λαμβάνω ἐπιστολὴν ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας (δημογέροντας) τῆς Σμύρνης Ἰωάννην Μαυρογορδάτον καὶ Δημήτριον Βαχατόρην, οἱ ὅποιοι μὲ προσκαλοῦν καὶ αὐτοὶ νὰ ὑπάγω νὰ σχολαρχήσω εἰς τὸ φροντιστήριον τῆς Σμύρνης». Πβ. αὐτόθι, 2, 418 ὅσα γράφει ὁ Κοραῆς : «τοῦ ὀλίγου τούτου (ποῦ κάμνει) μηδὲ τὸ δεκατημόριον δὲν ἤθελ' εἶσθαι καλὸς νὰ κατορθώσω ἐὰν ἤμην εἰς τὴν Χίον ἢ εἰς τὴν Σμύρνην ἢ εἰς τὸ μέγα Πατριαρχεῖον τῆς μεγάλης πόλεως τοῦ Κωνσταντινίου. Ὅσakis λάβω χρεῖαν βιβλίον, πέμπω εἰς τὴν Βασιλικὴν Βιβλιοθήκην τὴν θεράπειαν καὶ τὸ φέρει πάπαντα...». Ὁ Κοραῆς ἀπέκρινε καὶ πρόσκλησιν Ἀγγλοῦ λόρδου, ὅστις ἤθελεν αὐτὸν διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ του (ΡΩΤΑ, Ἀπάνθ., 1839, σ. 85). Τὸ 1795 γράφει ὁ Κοραῆς (*Lettres inédites de Coray à Chardon de la Rochette*, σ. 218) ὅτι τοῦ ἦτο εὐκόλον νὰ ἔχῃ θέσιν καθηγητοῦ ἀντὶ 5000 φρ. μισθοῦ. Ἰσως ἐπρόκειτο καὶ τότε περὶ θέσεως εἰς τὸ Collège de France, ἡ ὁποία τοῦ ἐπροτάθη καὶ τὸ 1805 καὶ τὸ 1814.

¹² *Lettres inédites de Coray à Chardon de la Rochette*, σ. 307 : *La médecine clinique de Selle «est devenu un livre classique en France comme en Allemagne, et je viens d'en recevoir la septième édition allemande».*

¹³ Ἐναντίον τῆς Ἐπιτροπῆς (Jury) τοῦ Institut, ἡ ὁποία ἐβράβευσε τὸν Κοραῆν ἐδημοσίευσεν διαμαρτυρίαν ὁ J. Gail, ὅστις προηγουμένως ἦτο φίλος τοῦ Κοραῆ. Εἰς τὸ φυλλάδιον τῆς διαμαρτυρίας γράφει ὁ GAIL (*Lettres inédites* . . . σ. 347) τὰ ἐξῆς τιμητικὰ περὶ Κοραῆ : *J'en ai donné la preuve à m. Coray, lorsque, voyant en lui un homme laborieux et d'un grand mérite, je fis tout pour obtenir son amitié et même ses conseils. A-t-il oublié les démarches qui m'ont inspiré son amitié pour lui, et la lettre amicale que je lui écrivis dans une importante occasion? Quelle fut votre réponse, monsieur Coray? Je la copie textuellement en entier, à l'exception d'un mot dur que je ne puis me décider à transcrire :*

«Ce n'est pas sans surprise, Monsieur, que j'apprends que vous avez des places à donner : » c'est l'état pour lequel je ne me suis jamais senti la moindre vocation. En vous remerciant de » vos bontés, je vous prie de ne point vous occuper de moi Coray.

Pourquoi, monsieur Coray, vous qu'on appelle philosophe éminemment pratique, vous qu'on surnomme l'Aristide des Grecs modernes, qu'on proclame modèle de modestie et d'urbanité attique, répondez-vous par une lettre ironique et dure à des offres obligeantes, à des, soins empressés? »

¹⁴ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Λαμαλά, 2, 573 : «Καὶ εἰς ἀντεπίσκεψιν πολλάκις ὑπάγω τῶν ἡμετέρων μ' ὅλον ὅτι δὲν τὸ κάμνω εἰς πολλοὺς τῶν ἀλλογενῶν. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐπισήμους λογίους τούτων δὲν ἔρχεται εἰς τοὺς Παρισίους χωρὶς νὰ με ἐπισκεφθῇ. Ἀλλ' οὗτοι ἔχουσι παιδείαν εὐρωπαϊκὴν καὶ πολλάκις δὲν μ' ἀφίνουν, ἂν δὲν λάβωσι πρῶτον τὴν ἐπόσχεσίν μου νὰ μὴν ὑπάγω εἰς ἀντεπίσκεψιν», Αὐτόθι, 2, 446 ἀναφέρεται ἐπίσκεψις τοῦ οὐαβολόγου Κορίταρ πρὸς τὸν Κοραῆν.

¹⁵ Πβ. ΓΕΡΟΚΛΕΟΥΣ, Ἀστεῖα, 1812, σ. λζ' : «κατὰ τὴν λογικὴν τῶν Φαρισαίων, καθὼς ὅστις

ὑπάγει εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ γίνεται χαριστῆς, οὕτως ἀντιστρόφως ὅστις διατρύγη εἰς τὴν Εὐρώπην γίνεται ἄθεος».

¹⁶ Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Σμύρνης πρωτοψάλτην, 1838, σ. 120.

¹⁷ Ἀντοβιογραφία παρὰ ΡΩΤΑ, Ἀπάνθ. Δεύτερ., 1841, σ. 16.

¹⁸ Ἰ ΡΩΤΑ. Ἀπάνθισμα, 1839, σ. 268.

¹⁹ Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο (*Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce*) ἀνετύπωσε καὶ ἀργότερα μὲ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν 1803 «διὰ τὰ νομίζεται ἐκ τῆς πρώτης τυπώσεως καὶ ὄχι μετατύπωσις» (Ἐπιστολαί, ἐκδ. Ν. Δαμαλά, 3, 89). Ἀλλ' ὁ Κοραῆς καὶ εἰς τὰ συγγράμματά του καὶ εἰς ἐπιστολάς, αἱ ὁποῖαι βέβαια δὲν ἔγιναν ὅλαι γνωσταί, ἀναιρεῖ ἢ διορθώνει ἐσφαλμένους γνώμας ξένων περιηγητῶν ἢ ἱστορικῶν περὶ Ἑλλάδος. Οὕτω π.χ. εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν *Barbié du Bocage* κάμνει διορθώσεις εἰς τοῦ *Pouqueville* τὸ *Voyage en Morée, à Constantinople*, κλπ. 1805 (*Lettres inédites*, σ. 391). Καὶ ἡ μεγάλη αὐτῇ διορθωτικὴ καὶ προπαγανδικὴ ἐργασία τοῦ Κοραῆ δὲν ἔχει ἀκόμη καλῶς ἐξετασθῇ.

²⁰ *Lettres inédites*, σ. 348 (καὶ ΡΩΤΑ, Ἀπάνθ. δεύτερον, 1841, σ. 184) καὶ σ. 350. Τὸ 1805 ἀπέθανεν ὁ *Villoison*, ὅστις ἐδίδασκε καὶ τινα στοιχεῖα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς καὶ ὁ Κοραῆς ἀναγνωρίζει ὅτι ἂν τὸν διεδέχετο, ἡ διδασκομένη εἰς τὸ *Collège de France* εἰσαγωγή εἰς τὴν *langue vulgaire* «doit sans doute contribuer à ce que je publie peu à peu les diverses observations que j'ai faites sur cette langue, bonnes ou mauvaises, je ne sais, mais cependant de nature à donner à d'autres l'occasion d'en faire de meilleures». Ἀλλ' ὁ Κοραῆς θέλει πρὸ πάντων τὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν ἔκδοσιν Ἑλλήνων συγγραφέων: «Si j'accepte cette charge professorale, il faut que j'abandonne l'édition des anciens écrivains Grecs, que je regarde comme une chose... indispensable pour nous» (Αὐτόθι, σ. 351-352).

²¹ Ἦδη τὸ 1804 γράφει ὁ Κοραῆς εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Αἰθιοπικῶν τοῦ Ἡλιοδώρου (σ. μη') «ὥφελιμώτερον εἶναι ὅ,τι ἐσπούδασα τὰ κάμω εἰς τὸν παραλληλισμὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς νέας... τὴν ὁποῖαν λαλοῦμεν σήμερον». Καὶ περαιτέρω (σ. νά'): «ἔν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ νὰ εὐκολύνῃ τις τὴν μάθησιν αὐτῆς (τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς) εἶναι καὶ τὸ νὰ τὴν παραβάλλῃ, ὅταν τὴν παραδίδῃ, μὲ τὴν κοινὴν ταύτην γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν ἐθιλάσαμεν μὲ τὸ μητρικὸν γάλα». Εἰς δὲ τὴν ἔκδοσιν τῆς Α' ραφιδίας τῆς Ἰλιάδος (1811, σ. λβ') παριστᾷ τὸν Παπατρέχαν λέγοντα: «εἰς τὰς ἐπικρίσεις (=σημειώσεις) βλέπεις ὅτι ἐμμήτην πολλάκις τὴν μέθοδον τοῦ Κοραῆ ἐρευνῶν ὥς ἐκεῖνος τὰς λέξεις καὶ παραβάλλων αὐτὰς μὲ ἄλλων γλωσσῶν λέξεις... ὥς γεωμετρικὸν ἀξίωμα πιστεύω, ὅτι περιπαίζεται καὶ περιπαίζει ὅστις ἢ τὴν ἑλληνικὴν χωρὶς τῆς λατινικῆς ἢ ταύτην χωρὶς ἐκείνης ἐντελῶς τὰ διδάξῃ ἐπαγγέλλεται».

²² Ἀτακτα, 4, 1 (1832), σ. η'.

²³ Αὐτόθι, σ. η'.

²⁴ Αὐτόθι, σ. ζ'.

²⁵ Ν. ΔΟΥΚΑ, Ξυνοῦρις ἤτοι φρυσικὴ καὶ μεταφρυσικὴ, 1834, σ. στ'.

²⁶ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, Βίοι παράλληλοι, 1 (1809), σ. ε'.

²⁷ Αὐτόθι, σ. μβ'.

²⁸ Μύθων Αἰσωπέων συναγωγή, σ. νβ'.

²⁹ ΚΛΑΥΔΙΟΥ ΑΙΔΙΑΝΟΥ, Ποικίλη Ἱστορία, 1805, σ. ρδ'.

³⁰ Ἐπιστολαί, ἐκδ. Ν. Δαμαλά, 2, 240. Ὁ Κοραῆς συνένετησεν ἐπιμόνως καὶ κατώρθωσε τὰ

μεταφρασθῇ ἢ ἀπλουστέρα καὶ καλυτέρα τότε γραμματικὴ τοῦ Buttmann (αὐτ. σ. 2,89 κ.α.), ἢ ὅποια τέλος ἐξετόπισε τὰς μωρὰς καὶ ὀγκώδεις γραμματικὰς τῶν ἡμετέρων.

³¹ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, Βίοι παράλληλοι, 1 (1809), σ. λοι'. Αὐτόθι, σ. λη, συνιστᾷ καὶ τὴν δωρεὰν διατροφὴν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ καλῶν καὶ πτωχῶν μαθητῶν εἰς ἕκαστον γυμνάσιον.

³² ΡΩΤΑ, Ἀπάνθισμα δεύτερον, σ. 217.

³³ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, Βίοι παράλληλοι, 1 (1809), σ. μ'.

³⁴ ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ, Λόγος κατὰ Λεωκράτους, 1826, σ. ιβ'.

³⁵ Τὴν γνώμην αὐτὴν εἶχεν ὁ Κοραῆς καὶ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν αὐτοβιογραφίαν του (παρὰ ΡΩΤΑ, Ἀπάνθισμα δεύτερον, 1841, σ. 19): «Ἄν τὸ Γένος εἶχε καὶ κυβερνήτας στολισμένους μὲ παιδείαν (κ' ἤθελε τοὺς ἔχειν ἐξάπαντος, ἂν ἡ ἐπανάστασις συνέβαινε τριάκοντα χρόνους ἀργότερα) ἔμελλε καὶ τὴν ἐπανάστασιν νὰ κάμῃ μὲ πλειοτέραν πρόνοιαν, καὶ εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς νὰ ἐμπνεύσῃ τόσον σέβας, ὥστε νὰ ἀποφύγῃ ὅσα ἔπαθε κακὰ ἀπὸ τὴν ἀντίχριστον Ἀγίαν συμμαχίαν». Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Κοραῆ κατεδικάσθη, μὲ πολλὴν εἰρωνεῖαν μάλιστα, καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκατονταετηρίδος αὐτοῦ. Ὁ Καθηγητὴς Σ. Κονγέας εἰς τὴν ἐν τῷ Παρνασσῷ (5 Ἀπριλίου 1933) ὁμιλίαν του συνέστησε νὰ προσέξωμεν περισσότερον τὴν γνώμην τοῦ Κοραῆ: ἂν ἡ Ἐπανάστασις ἐγίνετο ἀργότερα θὰ εἶχε περισσοτέρους καὶ καλυτέρους πνευματικὸς ὁδηγοὺς καὶ πολιτικούς, τοὺς ὁποίους δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ καὶ δὲν εἶχε κατὰ τὸ 1821, διότι τὸ πλῆθος τῶν σχολείων τῶν ἰδρυθέντων πρὸ τοῦ 1821 δὲν εἶχεν ἀποδώσει ἀκόμη ὅλους τοὺς καρπούς του.

³⁶ Ἀτακτα, 1, (1828), σ. λθ'.

³⁷ Π. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ, Ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι Κοραῆ καὶ πρὸς Κοραῆν, 1923, σ. 85.

³⁸ Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Σμύρνης πρωτογράφτην, 1838, σ. 95.

³⁹ ΡΩΤΑ, Ἀπάνθισμα. . . 1839, σ. 106.

⁴⁰ ΟΜΗΡΟΥ, Ἰλιάδος ραψωδία Δ', (1820), σ. νγ'.

⁴¹ Διατριβὴ αὐτοσχέδιος περὶ τοῦ περιβοήτου δόγματος. . . νόμος καλόν, νόμος κακόν, (1819), σ. 96.

⁴² Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Λαμαλά, 3, 2 σ. 749. Καὶ εἰς ἄλλην ἐπιστολήν του γράφει: «ἀπ' ὅσα ἔπραξεν ἕως τῶρα (ὁ Καποδίστριας δηλ.) ἔδειξεν ὅτι εἶναι καὶ τίμιος ἀνὴρ καὶ πολίτης φιλόπατρις» (Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀδ. Κοραῆ πρὸς τὴν οἰκογένειαν Πρασσακάκη, 1885, σ. 88). Ἀλλ' ὁ Κοραῆς ἐφοβεῖτο μήπως ὁ Καποδίστριας δὲν ἠμπορέσῃ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς Ρωσικῆς ἐπιδράσεως: «Τώρα σπλ-λαμβάνω καὶ δεύτερον φόβον μὴ καὶ αὐτὸς ὁ χρηστὸς (ὡς δικαίως τὸν ἐπωνόμασες) Καποδίστριας ἀναγκασθῇ νὰ κυβερνᾷ τὴν Ἑλλάδα, ὡς θέλουν οἱ ἐμφαντεῖς τοὺς στόλους κραταιοὶ ἡγεμόνες, καθὼς ἄλλοτε ἠναγκάσθη ὁ ἀναντιρρήτως χρηστὸς Φωκίων νὰ κυβερνᾷ τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τὸ θέλειν τῶν Μακεδόνων» (Ἀρριανοῦ, Τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν βιβλία τέσσαρα. Μέρος πρῶτον, 1827, σ. λγ').

⁴³ ΑΡΡΙΑΝΟΥ, ἐνθ. ἀνωτ., σ. νζ'.

⁴⁴ Οἱ Χῖοι ἔδιδαν εἰς τὸν Κοραῆν ἐτησίαν συνδρομὴν 1500 φρ. χάριν τῆς ἐκδόσεως Ἑλλήνων συγγραφέων (Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Λαμαλά, 3, 133. Πβ. αὐτόθι, 3, 382).

⁴⁵ Πανδώρα, 19, (1869), σ. 239.

⁴⁶ Π. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ, Ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι Κοραῆ καὶ πρὸς Κοραῆν, 1923, σ. 64.

⁴⁷ Α. ΜΑΜΟΥΚΑ, Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, 8, (1840), σ. 61.

⁴⁸ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Λαμαλά, 3, 667. Π. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 87, 174, 211 κ. ἀ.

⁴⁹ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Λαμαλά, 3, 421.

⁵⁰ Π. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 148, 163 καὶ 167.

⁵¹ Ἀτακτα, 2, (1829), σ. οη'.

⁵² Διατριβὴ αὐτοσχέδιος περὶ τοῦ περιβοήτου δόγματος. . . νόμος καλόν, νόμος κακόν, 1819, σ. 22.

⁵³ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Δαμαλά, 3, 215: «ὁ νέος Διδότος, τὸν ὅποιον ἐδίδαξα ἀμισθὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, δείχνει τώρα τὴν ἐγγνωμοσύνην του πρὸς ἐμέ».

⁵⁴ Ἐπιστολαί, ἔκδ. Ν. Δαμαλά, 3, 336.

ΛΟΓΟΣ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΙΓΙΝΗΤΟΥ

ΑΝΑΚΗΡΥΞΙΣ ΞΕΝΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ — ΑΠΟΝΟΜΗ ΒΡΑΒΕΙΩΝ

Κατὰ τὴν σημερινὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐορτάζομεν τὴν ἐπέτειον τῆς ἀναστάσεως τῆς Ἀκαδημίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτὴν ἐορτὴν τῶν ἐπιστημῶν, τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτὴν λειτουργίαν, καθ' ἣν βραβεύομεν τοὺς ἀγωνιστὰς τῶν πνευματικῶν ἀγώνων τῆς Ἀκαδημίας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἥρωας καὶ μάρτυρας τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας, ἀοράτους, ἀλλὰ παρόντας τώρα ἐδῶ μεταξὺ ἡμῶν, ἃς στρέψωμεν, πρὸς στιγμὴν, εὐλαβῶς τὸν νοῦν, διὰ τὰ προσφέρωμεν θυμιάμα ἐγγνωμοσύνης, ἀγάπης, λατρείας, πρὸς τὴν μνήμην, πρὸς τὸ ἔργον, πρὸς τὰ ὑψηλὰ ἰδανικὰ ὅλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν τὴν ζωὴν των διὰ τὰ ζήσωμεν ἡμεῖς ἐλευθεροί, οἱ ὅποιοι, γνωστοὶ ἢ ἄγνωστοι στρατιῶται τοῦ ξίφους ἢ τοῦ καλὰμου, τοῦ βραχίονος ἢ τοῦ πνεύματος, ἠγωνίσθησαν διὰ τὰ μᾶς δώσουν ὅ,τι πολυτιμότερον ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ὅ,τι προσφιλέστερον πατρὸς τε καὶ μητρὸς καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων: Πατρίδα ἐλευθέραν. Ἡ μνήμη των μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν μετ' αὐταπαρνήσεως ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος, τὸ μέγα ἔργον των μᾶς ἐπιβάλλει τὴν δι' ἔργων ἐπίσης μίμησιν τοῦ ὑπερόχου παραδείγματος των, ἣ δὲ πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὰ ἰδεώδη ἐν γένει λατρεία των μᾶς ἐμπνέει τὴν καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐργάτου τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς συνειδήσεως τοῦ κόσμου, δημιουργοῦ τοῦ ὠραίου, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει τῆς ἀνθρωπότητος.

Πρὸς τοῦτο, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν καὶ τὴν λοιπὴν πολυσχιδὴ αὐτῆς λειτουργίαν, εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἀνετέθη ὑπὸ τῆς Πολιτείας καὶ ἡ ἀπονομὴ βραβείων καὶ ἐπάθλων ἀφ' ἑνός, μεταλλίου καὶ ἀριστείου ἀφ' ἑτέρου. Διὰ τῶν πρώτων, διεγείρουσα ἡ Ἀκαδημία τὴν σκέψιν εἰς ἔργα, ἀνακαλύπτει καὶ βραβεύει τὴν ἰδιοφυΐαν διὰ δὲ τῶν δευτέρων, χρησιμοποιοῦσα τὸ ἐπίσημον αὐτῆς κῶρος, ἐπισφραγίζει τὴν ἀξίαν καὶ στέφει τὸ ἔργον τῶν ἐπιλέκτων λειτουργῶν τοῦ πνεύματος.

Καὶ τὰ πράγματα μαρτυροῦν, ὅτι ἡ Ἀκαδημία δὲν ἀπέτυχε μέχρι τοῦδε τοῦ